

เรื่องเล่าเชิงนิเวศกับการสร้างภูมิทัศน์วัฒนธรรมในชุมชนจังหวัดบึงกาฬ

ECOLOGICAL STORY TELLING WITH CREATING CULTURAL LANDSCAPE IN BUENG-KARN COMMUNITY

¹อาทิตย์ แวงโส, ²กิตติพัฒน์ ทาวงศ์ และ ³มานิช นันทพรหม
¹Arthit Waengso, ²Kittiphat Thawongsa and ³Manoch Nanthaprom

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ประเทศไทย
Mahamakut Buddhist University, Thailand.

¹t.arthit1983@gmail.com, ³manoch12345@gmail.com

Received October 10, 2021; Revised November 2, 2021; Accepted December 1, 2021

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของเรื่องเล่าเชิงนิเวศกับการสร้างภูมิทัศน์วัฒนธรรมใน ชุมชนจังหวัดบึงกาฬ ข้อมูลที่ใช้ศึกษาเป็นเรื่องราวประเภทมุขปาฐะที่ได้จากคำบอกเล่าของปราชญ์ชาวบ้านใน ชุมชนท้องถิ่นเป็นหลักโดยใช้แนวคิดคติชนกับการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมมาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ผล การศึกษาพบว่าจังหวัดบึงกาฬเป็นอีกหนึ่งในพื้นที่ที่ชุมชนอีสานลุ่มน้ำโขงของไทยที่มีความหลากหลายของ เรื่องราวเกี่ยวกับการอธิบายภูมินามสถานที่ต่างๆทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏมีความสัมพันธ์กับวิถี ของชุมชนเนื้อหาของเรื่องเล่าได้สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทที่มีต่อการประกอบสร้างความหมายเกี่ยวกับภูมิทัศน์ วัฒนธรรมภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับวัฒนธรรมความเชื่อของผู้คน ทั้งที่เกี่ยวกับความเชื่อดั้งเดิม และความเชื่อทางพุทธศาสนา ซึ่งการประกอบสร้างความหมายภายใต้ความสัมพันธ์ดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึง วิธีคิดและโลกทัศน์ของผู้คนที่มีต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏอยู่รายล้อมได้อย่างน่าสนใจ

คำสำคัญ : เรื่องเล่าเชิงนิเวศ, ภูมิทัศน์วัฒนธรรม, ชุมชนจังหวัดบึงกาฬ

¹ อาจารย์, สาขาวิชาการสอนภาษาไทย คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้านช้าง

² อาจารย์, สาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้านช้าง

³ อาจารย์, สาขาวิชาการสอนภาษาไทย คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้านช้าง

Abstract

This article aimed to investigate the roles of ecological story telling with creating the cultural landscape in Bueng-Karn community. The information study of the story telling was mainly greetings given by local knowledge person in community. The content analysis was the concepts of folklore with investigating cultural landscape. The research findings found that Bueng-karn province was an Esarn community in Mekong River where had diversity story about describing to cultural landscapes involving with the way of community. The story content reflected the roles of creating cultural landscapes under relating between the nature and the cultural beliefs: traditional beliefs and religious beliefs. According to creating the meaning under the relations above reflected interesting to people's ways of thinking and vision involving with nature and environment around them.

Keywords : the ecological storytelling, the cultural landscape, Bueng Karn community

บทนำ

จังหวัดบึงกาฬเป็นอีกหนึ่งในพื้นที่ชุมชนอีสานลุ่มน้ำโขงของไทยที่นับว่ามีความหลากหลายของแหล่ง ทรัพยากรทางธรรมชาติที่แวดล้อมไปด้วยภูเขา ป่าไม้ ท้องทุ่ง รวมถึงแหล่งน้ำ ซึ่งล้วนแต่เอื้ออำนวยประโยชน์ ต่อวิถีการดำรงชีวิตของผู้คน และด้วยความสำคัญดังกล่าวนี้ในหลายพื้นที่ชุมชนของท้องถิ่นจึงปรากฏให้เห็นถึง ร่องรอยความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติภายใต้เรื่องราวที่มีความเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมใน วิถีวัฒนธรรมของชุมชน ด้วยในแง่วิถีการดำรงชีวิตของผู้คนที่ยังคงต้องพึ่งพาธรรมชาติอยู่เป็นหลักใหญ่จึง ก่อให้เกิดวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติและอำนาจเหนือธรรมชาติภายใต้วิถีคิดและโลกทัศน์ความเชื่อต่างๆ ดังที่ ปฐม หงษ์สุวรรณ (2560: 22) ได้นำเสนอให้เห็นว่า ผู้คนในสังคมไทยมีแนวคิดที่เนื่องด้วยเรื่องการเคารพและให้ ความสำคัญต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในฐานะที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และมีพลังอำนาจเหนือธรรมชาติมาเนิ่นนานแล้ว ซึ่งเป็นเหตุผลทำให้ผู้คนในสังคมได้มีการสร้างสรรค์วัฒนธรรมของตนเพื่อสื่อสารให้ผู้คนในชุมชนท้องถิ่น ได้ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของแหล่งธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่างๆ ทั้งนี้ เรื่องราวที่ปรากฏมี ความสัมพันธ์กับวิถีของชุมชนนั้นถือเป็นมวลประสบการณ์ที่ถูกรังสรรค์ขึ้นเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงเรื่องราว ความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติกับบริบททางสังคมวัฒนธรรมของผู้คน ภายใต้การประกอบ สร้างความหมาย

เกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมซึ่งภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นเป็นการผสมผสานเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์ และธรรมชาติได้อย่างลงตัว เป็นสิ่งที่สะท้อนและบอกเล่าเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ชุมชน วิถีชีวิต ประวัติศาสตร์ ศาสนา วัฒนธรรม ความเชื่อและปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น ทั้งในอดีตและ ปัจจุบันได้เป็นอย่างดี (เปรมปรีดา ทองลา, 2555: 3)

เรื่องเล่า (Narratives) ในฐานะที่เป็นชุดข้อมูลทางคติชนประเภทหนึ่งนั้น จึงนับเป็นอีกหนึ่งขององค์ ความรู้ทางวัฒนธรรมที่สามารถหยิบยกนำมาใช้เป็นฐานความรู้ในการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจในวิถี วัฒนธรรมของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ได้ ด้วยเรื่องเล่าจากคนในชุมชน ทั้งที่ได้บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์ อักษร และมุขปาฐะถ่ายทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น หลากหลายเรื่องราวทำให้ทราบความรู้และพัฒนาการของ สังคมบ้านเมือง โดยเฉพาะเรื่องราวของสังคมท้องถิ่น (โสภิ อุ่นทะยา, 2560: 4) อนึ่งเมื่อคติชนเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม คติชนของแต่ละวัฒนธรรมย่อมแตกต่างกัน ในสังคมไทยเองคติชนของแต่ละวัฒนธรรมย่อม ต่างกัน และมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นการศึกษาคติชนควรจะนำไปสู่ความเข้าใจชีวิต จิตใจและวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้นๆ ได้ดีขึ้น และควรทำให้เข้าใจบทบาทของคติชนที่มีต่อคนในแต่ละท้องถิ่นพูดง่าย ๆ ก็คือการเรียนการสอนคติชนควรศึกษาบริบททางสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่นควบคู่ไปด้วย(ศิริพร ฐิตะฐาน ณ ถลาง, 2537: 55)

ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงสนใจที่จะศึกษาเนื้อหาของเรื่องราวเกี่ยวกับการอธิบายภูมินามสถานที่ต่างๆ ทาง ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏมีความสัมพันธ์กับวิถีของชุมชนในพื้นที่จังหวัดบึงกาฬหรือที่เรียกในนิยาม ความหมายของคำว่า “เรื่องเล่าเชิงนิเวศ” (Ecological Narrative) ในฐานะที่เป็นองค์ความรู้ทางวัฒนธรรม ประเภทหนึ่ง เพื่อให้เห็นถึงบทบาทที่มีต่อการประกอบสร้างความหมายเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมภายใต้ ความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติกับบริบททางสังคมวัฒนธรรมของผู้คนในชุมชน ข้อมูลที่นำมาใช้ในการศึกษาในบทความนี้จะเป็นเรื่องเล่าประเพณีมุขปาฐะ (Oral Tradition) ที่ได้จากคำบอกเล่าของ ปราชญ์ชาวบ้านในงานภาคสนามเป็นหลักโดยจะประยุกต์ใช้ “แนวคิดคติชนกับการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม” มาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์

แนวคิดคติชนกับการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม

แนวคิดการศึกษาคติชนที่สัมพันธ์กับประเด็นเรื่องภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้น เป็นอีกแนวทางในการศึกษา เพื่อทำความเข้าใจถึงการประกอบสร้างความหมายเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยอาศัยข้อมูลทางคติชน (Folklore) ที่ดำรงอยู่ในสังคม ในฐานะที่เป็นข้อมูลทางวัฒนธรรมซึ่งศิริพร ณ ถลาง (2557: 360) ได้กล่าวให้ เห็นว่า วัฒนธรรมในส่วนที่เป็น

คติชน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเล่าประเภทต่างๆ เพลง การละเล่น การแสดง ความเชื่อ พิธีกรรม ล้วนมีหน้าที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ทางด้านจิตใจและช่วยสร้างความเข้มแข็งและความมั่งคั่งทางวัฒนธรรมในแต่ละสังคม ซึ่งทำให้เห็นว่าองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมหลากหลายประเภท ในสังคมประเพณีของชาวบ้านนั้นสามารถนำมาใช้เป็นฐานความรู้ในการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจในบริบท ทางสังคมวัฒนธรรมของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ได้เช่นกัน

ด้วยข้อมูลคติชนในสังคมหลายอย่างมีเรื่องราวที่สะท้อนให้เห็นแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างคุณค่าให้แก่ ธรรมชาติและยังสะท้อนให้เห็นวิถีคิดของผู้คนที่มองธรรมชาติอย่างเคารพ เรื่องราวที่เป็นข้อมูลคติชนหลาย อย่างมีความเกี่ยวโยงกับเรื่องราวระบบนิเวศอันเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ (ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2560: 20) ลักษณะเช่นนี้ ในหลายพื้นที่ชุมชนท้องถิ่นผู้คนจึงได้มีการหยิบยกนำเอาองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมที่ ปรากฏมีความเกี่ยวโยงกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (Natural Environment) มาใช้เพื่อบอกเล่าเรื่องราวในวิถีวัฒนธรรมของชุมชนเป็นต้นว่าใช้อธิบายความสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิต ความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ อันทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติกับบริบททางสังคมและ วัฒนธรรม ดังที่ศรีศักร วัลลิโภดม (2560: 16) ได้อธิบายให้เห็นภายใต้การนิยามความหมายของคำว่า “ภูมิ วัฒนธรรม” (Cultural Landscape) ซึ่งหมายถึงลักษณะภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์ (Geographical Landscape) ในอาณาบริเวณใดบริเวณหนึ่ง เช่น ป่าเขาลำเนาไพร ท้องทุ่ง หนองบึง แม่น้ำ ลำคลอง ปากอ่าว ชายทะเล ฯลฯ อันสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานบ้านเมืองของผู้คนในท้องถิ่น จนเป็นที่รู้จักและมีการกำหนดนามชื่อเป็นสถานที่ต่างๆ ให้เป็นที่รู้จักร่วมกัน ในลักษณะที่เป็นแผนภูมิหรือแผนที่เพื่อสื่อสารถึงกัน และมักสร้าง เป็น “ตำนาน” (Myth) ขึ้นมาอธิบายถึงความเป็นมาและความหมายความสำคัญทางประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง นั่นก็คือการประกอบสร้างความหมายเกี่ยวกับภูมิทัศน์ วัฒนธรรม ด้วยการปรับเปลี่ยนหรือให้ค่านิยมความหมายต่อพื้นที่ทางธรรมชาติให้กลายเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรม ผ่านเรื่องราวในวิถีวัฒนธรรมของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ เพื่อให้เป็นที่รับรู้และเข้าใจความหมาย ร่วมกัน

จากการนิยามความหมายภายใต้กรอบแนวคิดดังกล่าวข้างต้น เมื่อนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางใน การศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาของเรื่องเล่าเชิงนิเวศที่ปรากฏอยู่ในการรับรู้ของผู้คนในพื้นที่ชุมชนจังหวัดบึงกาฬ ในฐานะที่เป็นองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมประเภทหนึ่งจึงทำให้เห็นบทบาทของเรื่องเล่าที่มีต่อการประกอบสร้าง ความหมายเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม ภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับวัฒนธรรมความเชื่อของผู้คน ทั้งที่เกี่ยวกับคติความเชื่อดั้งเดิมและความเชื่อทางพุทธศาสนาดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ภูมิทัศน์กับวัฒนธรรมความเชื่อดั้งเดิม

ภาพความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับวัฒนธรรมความเชื่อของผู้คนในพื้นที่ชุมชนของจังหวัดบึงกาฬ ที่ปรากฏให้เห็นจากเนื้อหาของเรื่องเล่าเชิงนิเวศนั้น ได้สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมความเชื่อดั้งเดิมที่เกี่ยวข้อง กับอำนาจเหนือธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นั่นก็คือ “ผี” ซึ่งเชื่อว่าเป็นอารักษ์ผู้คอยปกป้องรักษาคุ้มครองดูแล ทั้งผู้คนและแหล่งทรัพยากรที่สำคัญต่างๆ ในชุมชน ดังจะเห็นได้จากเรื่องเล่าเกี่ยวกับ “แก่งอาง” อันเป็นแก่ง หินตามธรรมชาติที่อยู่กลางลำน้ำโขงจากการสัมภาษณ์อาจารย์ไตรภพ รำเพยพล อายุ 59 ปี ครูโรงเรียนบ้าน อางตำบลโคสี อำเภอบึงกาฬ จังหวัดบึงกาฬความว่า

“แก่งอาง เป็นแก่งหินที่ได้ชื่อว่าเป็นจุดที่ลึกที่สุดในลำน้ำโขง(ลึกประมาณ 200 เมตร) หรือที่เรียกว่า “สะดือแม่น้ำโขง” ซึ่งอยู่ตรงบริเวณท่าหน้าของวัดอางศิลาวาสในเขตพื้นที่ตำบลโคสี อยู่ห่างจากตัวอำเภอบึงกาฬไปประมาณ 20 กิโลเมตร ซึ่งมีลักษณะเป็นหลุมรูป กรวยขนาดใหญ่และมีน้ำไหลวนจนเกิดเป็นเกลียวคลื่นหมุนลึกลงไปข้างใต้ หากมีสิ่งของที่ ลอยมาตามลำน้ำโขงไม่ว่าจะเป็นท่อนไม้ซากของสัตว์หรือศพคนตาย เมื่อลอยมาถึงบริเวณนี้ก็ จะลอยวนอยู่นานก่อนที่จะจมหายไป ภายใต้แก่งยังมีถ้ำขนาดใหญ่ที่เป็นอุโมงค์ทอดยาวไป ทะลุถึงภูในฝั่งลาวและยังเป็นที่ตั้งเมืองหลวงของเหล่าพญานาค ซึ่งเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ คอยปกป้องรักษาดูแลอยู่กล่าวกันว่าชาวบ้านที่ล่องเรือผ่านมาถึงบริเวณแก่งแห่งนี้จะต้องเซ่น ไหว้ด้วยเครื่องบูชาต่างๆเป็นต้นว่าหมากพลู ยาสูบ หรือเหล้าขาว ด้วยเชื่อว่าพญานาคจะคอย ช่วยเหลือคุ้มครองในยามมีเหตุเภทภัยต่างๆ ที่เกิดขึ้น”

(ไตรภพ รำเพยพล.2560: สัมภาษณ์)

จากเนื้อหาของเรื่องเล่าที่ได้จากคำบอกเล่าของชาวบ้านข้างต้นแสดงให้เห็นว่าผู้คนในชุมชนอีสานลุ่ม น้ำโขงแถบนี้ ล้วนมีโลกทัศน์ความเชื่อในอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นั่นก็คือ “พญานาค” ด้วยเชื่อว่าบริเวณแก่งอาง เป็นที่ตั้งเมืองหลวงของเหล่าพญานาค ซึ่งถือว่าเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ที่อาศัยอยู่ใต้เมืองบาดาลอันเป็นอีกภพภูมิหนึ่ง ดังที่ อภิศักดิ์ โสมอินทร์ (2537: 135) ได้กล่าวให้เห็นถึงโลกทัศน์ของชาวอีสานที่มีต่อความเชื่อเรื่องพญานาคว่า บางครั้งชาวอีสานเรียกवानาคหรือเงือก ชาวอีสานมีความเชื่อเรื่องนาคอยู่มาก โดยเฉพาะผู้ที่อาศัยอยู่ใกล้ ลำน้ำ ไม่ว่าจะเป็นโขง ชี มูล หรือลำน้ำอื่นๆโดยเชื่อว่านาคเป็นผู้อยู่ใต้บาดาลและเป็นสิ่ง

ศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถแปลง ภายเป็นอะไรก็ได้ นาคเป็นทั้งผู้สร้างและผู้ทำลายที่มีอิทธิฤทธิ์มาก นิยายปรัมปรา (Myth) หลายเรื่องของอีสาน จะมีเรื่องนาคเข้ามาเกี่ยวข้องกับอยู่ด้วย ความเชื่อเรื่องนาคจะเข้มข้นมากในกลุ่มชาวอีสานที่อาศัยอยู่ใกล้ลำน้ำโขง รวมถึงชาวลาวที่อยู่ฝั่งซ้ายด้วยและด้วยเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผู้เป็นอารักษ์คอยปกป้องรักษาดูแลอยู่ในบริเวณแก่งอาฮงแห่งนี้ ทำให้ผู้คนที่ย้ายมาต้องเซ่นไหว้ด้วยเครื่องบูชาต่างๆ เป็นต้นว่าหมากพลู ยาสูบ หรือเหล้าขาว ด้วยเชื่อว่าเหล่าพญานาคจะคอยพิทักษ์ปกป้องรักษาคุ้มครองดูแล อันจะทำให้เกิดความปลอดภัยไร้จาก ภัยอันตรายต่างๆ ได้ ซึ่งปฐม หงษ์สุวรรณ (2558: 27) กล่าวว่า เป็นเหมือนเครื่องสักการะบูชาแก่บรรดาผีน้ำเจ้า ทำที่ดูแลรักษาบ้านเมือง โดยเฉพาะพญานาคซึ่งเชื่อว่าเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ เป็นผีเจ้าบ้านเจ้าเมืองที่คอยดูแล รักษาคุ้มครองผู้คนชุมชนให้เกิดความร่มเย็นลักษณะเช่นนี้ทำให้มองว่าชาวบ้านยังมีความเชื่อว่าธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมต่างๆ ล้วนมีอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตอาศัยอยู่ ทั้งยังมีอำนาจที่จะบันดาลสิ่งต่างๆ ทั้งที่เป็นคุณ และโทษให้เกิดขึ้นแก่ผู้คนและชุมชนบ้านเมืองได้

นอกจากนี้ความเชื่อเกี่ยวกับผียังเชื่อว่าเป็นอารักษ์ผู้ทำหน้าที่ปกป้องรักษาดูแลแหล่งทรัพยากรที่สำคัญต่อวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนในชุมชนดังปรากฏให้เห็นได้จากเรื่องเล่าเกี่ยวกับ “บ่อหัวแฮด” อันเป็นแหล่งผลิตเกลือริมฝั่งแม่น้ำสงครามจากการสัมภาษณ์นาย มีชัย เหมมะลา อายุ 43 ปี ชาวบ่อเกลือในชุมชนบ้าน ท่าสะอาด ตำบลท่าสะอาด อำเภอเซกา จังหวัดบึงกาฬ ความว่า

“บ่อหัวแฮด เป็นแหล่งผลิตเกลือที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งในลุ่มน้ำสงคราม ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ ตำบลท่าสะอาด ห่างจากตัวอำเภอเซกาไปประมาณ 30 กิโลเมตร ซึ่งมีลักษณะเป็นบ่อน้ำเค็ม ลึกลงไปใต้พื้นดินประมาณ 30-40 เมตร ทั้งยังมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีเจ้าพ่อ ที่ ชาวบ้านในลุ่มน้ำสงครามและชาวบ่อเกลือต่างขนานนามว่า “เจ้าพ่อคำแดง” ในฐานะสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์ผู้เป็นอารักษ์ที่คอยดูแลรักษาบ่อหัวแฮดแห่งนี้ ในแต่ละปีจะมีการเลี้ยงผีเจ้าพ่อ คือ ช่วงเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำชาวบ้านท่าสะอาดที่มีอาชีพต้มเกลือและชาวบ้านในชุมชนละแวก ใกล้เคียงจะร่วมกันจัดพิธีกรรมเซ่นไหว้บวงสรวงเจ้าพ่อและเหล่าทหารที่เป็นบริวาร ด้วยเชื่อ ว่าเจ้าพ่อจะช่วยคุ้มครองปกป้องรักษาผู้คนและขจัดภัยอันตรายต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นกับชุมชน หมู่บ้าน รวมถึงช่วยให้กิจการค้าขายเกี่ยวกับเกลือได้ผลดี โดยทุกคนที่มาร่วมงานจะพากัน ศีรษะด้วยผ้าแดง หรือไม่ก็สวมเสื้อสีแดง”

(มีชัย เหมมะลา. 2560: สัมภาษณ์)

เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาของเรื่องเล่าดังกล่าวข้างต้นจะเห็นว่าผู้คนในชุมชนยังมีโลกทัศน์ความเชื่อใน อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นั่นก็คือ “เจ้าพ่อคำแดง” ผู้เป็นอารักษ์ที่คอยปกป้องรักษาดูแลแหล่งเกลือบริเวณบ่อหัวแฮด แห่งนี้ ซึ่งคำว่า “เจ้าพ่อ” เป็นวาทกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อดั้งเดิมว่าด้วยเรื่องผีและอำนาจเหนือธรรมชาติ (ปฐม หงส์สุวรรณ, 2558: 19) และเป็นเหตุที่ทำให้ในแต่ละปีชาวบ่อเกลือจะจัดพิธีเซ่นไหว้ ด้วยเชื่อว่าเจ้าพ่อ จะช่วยคุ้มครองปกป้องรักษาผู้คนและขจัดภัยอันตรายต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นกับชุมชนหมู่บ้าน รวมถึงช่วยให้กิจการ ค้าขายเกี่ยวกับเกลือได้ผลดีลักษณะเช่นนี้ ทำให้มองว่าชาวบ้านยังมีความเชื่อว่ามีแหล่งทรัพยากรต่างๆ ทาง ธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนในชุมชนล้วนมีอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นเจ้าของดูแลรักษา อยู่ อันเป็นเหตุให้ต้องมีวิถีปฏิบัติเพื่อแสดงออกถึงความเคารพยำเกรงสอดคล้องกับที่ ศรีศักร วัลลิโภดม (2560: 21) ได้กล่าวให้เห็นว่า ด้วยอุดมคติและโครงสร้างที่มีมาแต่เดิมก็ยังดำรง นั่นคือความคิดและความเชื่อที่ว่าแผ่นดิน ป่าเขา แม่น้ำ หนองบึง และลำห้วยในภูมิประเทศที่เป็นภูมิวัฒนธรรมของคนภายในคือสมบัติของ อำนาจเหนือธรรมชาติในจักรวาล ผู้คนคือผู้อยู่อาศัยหาได้เป็นเจ้าของอย่างแน่แท้จริงไม่

จากเนื้อหาของเรื่องเล่าเชิงนิเวศที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่ชุมชนของจังหวัดบึงกาฬภายใต้ความสัมพันธ์ ระหว่างสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติกับบริบททางสังคมวัฒนธรรมของผู้คนนั้น ได้สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรม ความเชื่อดั้งเดิมซึ่งผู้คนยังมีความเชื่อว่าธรรมชาติล้วนมีอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตอาศัยอยู่อันเป็นเหตุให้ผู้คน ต้องมีประกอบพิธีกรรมอันเนื่องด้วยการให้ความยำเกรง ด้วยเชื่อว่าอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์สามารถที่จะดลบันดาล สิ่งต่างๆ ทั้งที่เป็นคุณและโทษให้เกิดขึ้นแก่ผู้คนและชุมชนหมู่บ้านได้ สอดคล้องกับที่ ปฐม หงษ์สุวรรณ (2560 61) ได้กล่าวว่า การบูชาสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ตามวิถีความเชื่อดั้งเดิม โดยเฉพาะการบูชาอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ เรียกว่า “ผี” มีทั้งที่เป็นผีเพศชายและเพศหญิง บ้างก็เรียกว่าเจ้าพ่อ เจ้าแม่ เจ้าปู่ เจ้าย่า บ้างก็มีสถานะเป็นผี ผู้ดูแลท่านที่ตั้งอยู่ในบริเวณชุมชนริมแม่น้ำโขง บ้างก็มีสถานะเป็นผีมหาลักษ์อารักษ์ที่มีลักษณะเป็นผีเมือง ผู้ดูแลปกป้องรักษาบ้านเมืองด้วย

ภูมิทัศน์กับวัฒนธรรมความเชื่อทางพุทธศาสนา

นอกจากเนื้อหาของเรื่องเล่าเชิงนิเวศจะสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมความเชื่อเกี่ยวกับผี ในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติตามคติความเชื่อดั้งเดิมแล้วภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับ วัฒนธรรมความเชื่อของผู้คนในพื้นที่ชุมชนของจังหวัดบึงกาฬ ยังปรากฏให้เห็นถึงวัฒนธรรมความเชื่อทางพุทธ ศาสนาที่เกี่ยวข้องกับอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจและเป็นศูนย์รวมของความเชื่อความศรัทธา ของผู้คนใน

ชุมชนดังจะเห็นได้จากเรื่องเล่าเกี่ยวกับ “แก่งอาฮง” อันเป็นแก่งหินตามธรรมชาติกลางแม่น้ำโขง จากการสัมภาษณ์นายเทิดศักดิ์ กรรถหัตถ์ อายุ 59 ปี ผู้ใหญ่บ้านอาฮงตำบลไคสี อำเภอบึงกาฬ จังหวัดบึงกาฬ ความว่า

“แก่งหินอาฮงบริเวณหน้าโบสถ์ในวัดอาฮงศิลาวาส เป็นสถานที่เกิดปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติที่เรียกว่า “บั้งไฟพญานาค” ซึ่งถือว่าเป็นแห่งแรกของจังหวัด ในช่วงวันออกพรรษา ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11เชื่อว่าเหล่าพญานาคได้จุดบั้งไฟขึ้นมาเพื่อเป็นน้อมรำลึกและถวายเป็น พุทธบูชาแด่พระพุทธเจ้า ในคราวที่พระพุทธองค์เสด็จขึ้นไปโปรดพุทธมารดาและได้เสด็จลง มาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ในช่วงวันออกพรรษา โดยจะปรากฏเป็นลูกไฟพวยพุ่งขึ้นจากลำน้ำ โขง ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับลูกไฟที่ปรากฏให้เห็นในเขตอำเภอโพนพิสัยจังหวัดหนองคายแต่ ต่างกันตรงที่ลูกไฟที่นี่จะมีลักษณะเป็นสีเขียวมรกต กล่าวกันว่าในอดีตลูกไฟดังกล่าวมีขนาดใหญ่โตเท่าแท่งก้าน้ำและพุ่งขึ้นสูงกว่า 40 เมตร จนเกิดควมสว่างไสวไปทั่วบริเวณซึ่งเป็น ปรากฏการณ์ที่แปลกประหลาดและยากที่จะพิสูจน์ได้”

(เทิดศักดิ์ กรรถหัตถ์.2560: สัมภาษณ์)

จากเนื้อหาของเรื่องเล่าที่ได้จากคำบอกเล่าข้างต้นจะเห็นว่าแก่งอาฮงเป็นสถานที่เกิดปรากฏการณ์ เหนือธรรมชาติที่เรียกว่า “บั้งไฟพญานาค” ซึ่งเชื่อว่าพญานาคเป็นผู้ทำให้เกิดขึ้นเพื่อน้อมถวายเป็นพุทธบูชา แด่พระพุทธเจ้าในคราวที่พระพุทธองค์เสด็จขึ้นไปโปรดพุทธมารดาบนสรวงสวรรค์เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาของ เรื่องเล่าข้างต้น จะเห็นถึงการผสมผสานกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับความเชื่อทางพุทธศาสนา กล่าวคือ ความเชื่อในเรื่อง “พญานาค” เป็นสัจธรรมที่สืบทอดมาตามคติความเชื่อดั้งเดิม และความเชื่อใน “พระพุทธเจ้า” อันเป็นภาพตัวแทนทางพุทธศาสนา เช่นนี้ ปฐม หงษ์สุวรรณ (2558: 25) ได้ชี้ว่า ความเชื่อเรื่องพญานาคปะปน อยู่กับความเชื่อทางพุทธศาสนาที่ได้กลายมาเป็นความเชื่อในรูปแบบของพุทธศาสนาแบบชาวบ้านในสุคนธ์เอง ลักษณะเช่นนี้ ทำให้เห็นว่าผู้คนยังมีโลกทัศน์ความเชื่อต่ออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามคติความเชื่อทางพุทธศาสนา นั่นคือ “พระพุทธเจ้า” ซึ่งเป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คน

นอกจากนี้ อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามคติความเชื่อทางพุทธศาสนายังทำให้ภูมิทัศน์ทางธรรมชาติ กลายเป็นภูมิทัศน์ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ ดังปรากฏให้เห็นจากเรื่องเล่าเกี่ยวกับ “บ่อน้ำขุ่น” อันเป็นแหล่งน้ำตาม ธรรมชาติริมฝั่งแม่น้ำโขง จากการสัมภาษณ์พ่อใหญ่รักษ์ สอด

ชาย อายุ 62 ปี ไวยาวัจกรวัดโพธารามบ้านท่าไคร้ ตำบลบึงกาฬอำเภอบึงกาฬ จังหวัดบึงกาฬกล่าวว่า

“บ่อน้ำนั้น เป็นแหล่งน้ำที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ในบริเวณริมน้ำโขงบ้านท่าไคร้ในเขต พื้นที่ตำบลบึงกาฬอยู่ ห่างจากตัวอำเภอเมืองบึงกาฬไปประมาณ 4 กิโลเมตร น้ำนั้น คือน้ำที่ผุด ขึ้นมาจากพื้นดิน ภาษาชาวบ้านเรียกว่า “ตาน้ำ” หรือ “น้ำซบ” ซึ่งเป็นแหล่งน้ำที่มีความสูง กว่าระดับน้ำใน แม่น้ำโขง ทั้งยังมีน้ำไหลซึมออกมาตลอดทั้งปีบ่อน้ำนั้นเป็น แหล่งน้ำที่บรรพ บุรุษรุ่นปู่ย่าได้ใช้สำหรับดื่มอาบในหมู่บ้าน จึงถือเป็นแหล่งน้ำที่เป็นมงคลและนำเอามาใช้ใน พิธีสงฆ์ น้ำ อองค์หลวงพ่อพระใหญ่ ซึ่งเป็นพระคู่บ้านคู่เมืองของชาว จังหวัดบึงกาฬและเป็น ศูนย์รวมจิตใจของของผู้คนทั้งสองฝั่ง น้ำโขงไทยและลาวมาอย่างยาวนาน ซึ่งชาวบ้านจะจัด พิธี บวงสรวงและแห่น้ำนั้นศักดิ์สิทธิ์ในช่วงหลังสงกรานต์ของ ทุกๆ ปี อันเป็นธรรมเนียมปฏิบัติ ที่ยึดถือสืบทอดต่อกันมา จนถึงปัจจุบัน โดยเชื่อว่าการนำน้ำนั้นมาสงฆ์น้ำองค์หลวงพ่อ พระ ใหญ่จะทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง มีโชคมีลาภรวมถึง แคล้วคลาดจากภัยอันตรายต่างๆ ทั้งยัง เป็นสิริมงคลแก่ผู้คน และชุมชนหมู่บ้าน”

(รักษ สอดชาย. 2560: สัมภาษณ์)

จากเนื้อหาของเรื่องเล่าข้างต้น จะเห็นว่าบ่อน้ำนั้นเป็นแหล่งน้ำที่มีลักษณะเป็นตาน้ำ หรือน้ำซบที่ เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ซึ่งในอดีตบรรพบุรุษได้ใช้เป็นแหล่งน้ำสำหรับดื่มกิน ภายในหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงถือว่า เป็นน้ำมงคล เมื่อมีการจัดพิธีกรรมที่สำคัญของหมู่บ้าน นั่น คือ “พิธีสงฆ์น้ำองค์หลวงพ่อพระใหญ่” ซึ่งเป็น พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง จึงได้มีการ นำเอาน้ำจากบ่อน้ำนั้นมาใช้ในพิธีสงฆ์น้ำองค์พระใหญ่ด้วยเชื่อว่า จะทำให้เกิดความเป็นสิริ มงคลแก่ผู้คนและชุมชนหมู่บ้านเมื่อพิจารณาจากเนื้อหาของเรื่องเล่าข้างต้น จะเห็นว่า ธรรมเนียมนี้มีความหมายมากกว่าลักษณะทางกายภาพ ด้วยเป็นธรรมชาติดั้งเดิมที่ผ่าน พิธีกรรมอัน เกี่ยวเนื่องกับอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังที่ปฐม หงษ์สุวรรณ (2560, 20) กล่าวว่า “ธรรมชาติ” เป็นแรงบันดาลใจให้ ผู้คนใช้เป็นข้อมูลเพื่อนำไปสร้างสรรค์เชิงประเพณีและ ความเชื่อขึ้นมา ลักษณะเช่นนี้จึงแสดงให้เห็นว่า ธรรมชาตินั้นมีความหมายลึกซึ้งต่อจิต วิญญาณและวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนซึ่งทำให้เห็นผู้คนยังมีวิถีปฏิบัติใน เชิงประเพณีต่อ อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามคติความเชื่อทางพุทธศาสนา นั่นคือ “พระพุทธรูป” ซึ่งเป็นเครื่องยึด

เหนียวจิตใจและเป็นศูนย์รวมของความเชื่อความศรัทธาของผู้คนในชุมชนน่าน้ำจากบ่อน้ำชั้นบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงขึ้นมาสร้างเป็นประจําในทุกๆ ปี (ที่มา : จากงานภาคสนามของผู้เขียน)

จากเนื้อหาของเรื่องเล่าเชิงนิเวศที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่ชุมชนของจังหวัดบึงกาฬ ภายใต้ความสัมพันธ์ ระหว่างสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติกับบริบททางสังคมวัฒนธรรมของผู้คนนั้นได้สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรม ความเชื่อทางพุทธศาสนาซึ่งนับว่าเป็นแก่นความเชื่อหลักอันเป็นศูนย์รวมความเชื่อความศรัทธาของผู้คนใน ชุมชนมาอย่างยาวนาน นอกจากนี้ ภายใต้ความเชื่อดังกล่าวยังปรากฏให้เห็นถึงร่องรอยของความเชื่อดั้งเดิมที่ ผสมผสานอยู่อย่างกลมกลืน กล่าวคือ ผู้คนยังมีความเชื่อว่าอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นต้นว่าภูตผีหรือวิญญาณต่างๆ ที่สิงสถิตอยู่ตามธรรมชาติ ล้วนเป็นอารักษ์ผู้คอยปกป้องรักษาสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง ซึ่งความคิดเช่นนี้ สอดคล้องกับทัศนะคำกล่าวที่ว่า “เมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามา หาได้ทำลายระบบความเชื่อดั้งเดิมเหล่านั้นไป ไม่ เพียงแต่เข้ามาในลักษณะที่อยู่เหนือของเดิมเหล่านั้น ในรูปของการแปรเป็นสัญลักษณ์ปรากฏให้สัมผัสได้ทาง เรื่องราวเกี่ยวกับอิทธิปาฏิหาริย์ในการปราบหรือสยบ หรือเปลี่ยนเป็นผีซึ่งเคยมีอำนาจ มีฤทธิ์เดช มีปาฏิหาริย์ เป็นที่เคารพยำเกรงในท้องถิ่นที่ต้องยอมรับอำนาจและปาฏิหาริย์ที่เหนือกว่าของพระพุทธเจ้า และก็ยอมรับเอา พระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์ไปด้วย กล่าวโดยสรุปก็คือเปลี่ยนผู้คนให้เป็นพุทธศาสนิกชน แต่มิได้ละทิ้ง ระบบความเชื่อดั้งเดิมคือประเพณีการนับถือผีทั้งหลายไป ” (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2527: 70, อ้างถึงใน พยุง พร นนทวิศรุต, 2555: 170) ลักษณะเช่นนี้ ทำให้มองเห็นว่าผู้คนในพื้นที่ชุมชนของจังหวัดบึงกาฬยังมีความเชื่อ ทั้งต่อพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิมที่เกี่ยวกับการนับถือผีปรากฏร่วมอยู่ด้วยกัน ด้วยความเชื่อที่ว่าอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ล้วนสามารถที่จะดลบันดาลให้เกิดโชคลาภ ความเจริญรุ่งเรือง รวมถึงปกป้องรักษาช่วยเหลือคุ้มครอง ดูแลผู้คนและชุมชนหมู่บ้านได้

บทสรุป

จากการวิเคราะห์เนื้อหาของเรื่องราวเกี่ยวกับการอธิบายภูมินามสถานที่ต่างๆทางธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมที่ปรากฏมีความสัมพันธ์กับวิถีของชุมชนในพื้นที่จังหวัดบึงกาฬ หรือที่เรียกในนิยามความหมายของคำว่า “เรื่องเล่าเชิงนิเวศ” (Ecological Narrative) ในฐานะที่เป็นองค์ความรู้ของภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ประเภทหนึ่ง ได้สะท้อนให้เห็นถึง บทบาทที่มีต่อการประกอบสร้างความหมายเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม ซึ่งภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับวัฒนธรรมความเชื่อของผู้คนนั้นพบว่ามีลักษณะของการผสมผสาน ระหว่างวัฒนธรรมความเชื่อดั้งเดิมและความเชื่อทางพุทธศาสนา กล่าวคือภายใต้ความเชื่อทางพุทธศาสนาซึ่ง นับว่าเป็นแก่นความเชื่อหลักที่มีอิทธิพลต่อระบบความคิดความเชื่อ อีกทั้งยังเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและเป็น ศูนย์รวมความเชื่อความศรัทธาของผู้คนใน

ชุมชนแล้ว ยังปรากฏให้เห็นถึงคติความเชื่อดั้งเดิมที่เกี่ยวกับการนับ ถือนี้อันเป็นอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ทำหน้าที่เป็นอารักษ์ผู้ปกป้องรักษาคุ้มครองดูแลทั้งผู้คนและแหล่งทรัพยากรที่สำคัญต่างๆ ของชุมชนท้องถิ่นร่วมอยู่ด้วยซึ่งในทัศนะของชาวอีสานนั้น ศาสนาที่แท้จริงคือ พุทธศาสนาแต่ใน การปฏิบัติพิธีกรรมในชีวิตประจำวันอาจจะมี ความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ความเชื่อเกี่ยวกับเทพยดา ภูตผี เข้ามาผสมกลมกลืนด้วย จึงเป็นรูปแบบที่เรียกว่า “พุทธศาสนาแบบชาวบ้าน” (Folk Buddhism) (อภิศักดิ์ โสมอินทร์, 2537: 119)อันทำให้เห็นว่าในหลายพื้นที่ชุมชนของจังหวัดบึงกาฬ จึงปรากฏมีเรื่องราวเล่าขานที่ เกี่ยวกับ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายใต้ความสัมพันธ์กับวิถีของชุมชนอยู่อย่างหลากหลาย

เอกสารอ้างอิง

- ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2558). “วิถีคิดท้องถิ่นกับการสร้างความเป็นพระโพธิสัตว์ชาวบ้านใน ประเพณีบุญหลวงอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย” วารสารมนุษยศาสตร์และ สังคมศาสตร์. 6 (1): 1-32; มกราคม-มิถุนายน.
- ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2560). “ประเพณีเชิงนิเวศ: มุมมองใหม่ของการศึกษาคติชนกับวิถีวิทยา ในบริบทสังคมร่วมสมัย” หลากเรื่อง หลากวิถีคิด ว่าด้วยบทพินิจการศึกษาภาษาไทย. หน้า 3-37. มหาสารคาม: คลังนาโนวิทยา.
- ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2560). ประเพณีประดิษฐ์ในชุมชนอีสานลุ่มน้ำโขง. ขอนแก่น : คลังนาโน วิทยา.
- เปรมปรีดา ทองลา. (2555). ภูมิทัศน์วัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงที่ยอมรับได้ต่อแหล่ง ท่องเที่ยวจังหวัดบึงกาฬ ประเทศไทย. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- พยุภร นนทวิศรุต. (2555). ตำนานผีเจ้านาย : พลวัตของเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์กับการสร้างพื้นที่ ทางสังคมในชุมชนชายแดนไทย-ลาว. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2560). สร้างบ้านแปงเมือง. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ศิราพร ฐิตะฐาน ณ ถलग. (2537). ในท้องถิ่นมีนิทานและการละเล่น การศึกษาคติชนใน บริบททางสังคมไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิราพร ณ ถलग. (2557). ทฤษฎีคตินวิทยา : วิถีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทาน พื้นบ้าน. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- โสภิ อุ่นทะยา. (2560). “เรื่องเล่า: ความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรมในชุมชนเขต เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์” วารสารวิถีสังคมมนุษย์. 5(2): 1-27; กรกฎาคม-ธันวาคม.
- อภิศักดิ์ โสมอินทร์. (2537). โลกทัศน์อีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 2. มหาสารคาม: อภิชาติการพิมพ์.
- ไทรภพ รำเพยพล ผู้ให้สัมภาษณ์, อาทิตย์ แวงโส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 55 หมู่ที่ 3 บ้านอาจ ตำบลโคสี อำเภอบึงกาฬ จังหวัดบึงกาฬ เมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2560.

เทิดศักดิ์ กงระหัด ผู้ให้สัมภาษณ์, อาทิตย์ แวงโส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 44 หมู่ที่ 3
บ้านอาฮง ตำบลไคสี อำเภอบึงกาฬ จังหวัดบึงกาฬ เมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2560.

มีชัย เข้มมะลา ผู้ให้สัมภาษณ์, อาทิตย์ แวงโส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 229 หมู่ที่ 1
บ้านท่าสะอาด ตำบลท่าสะอาด อำเภอเซกา จังหวัดบึงกาฬ เมื่อวันที่ 5 เมษายน
2560.

รักษ์ สอดซ้าย ผู้ให้สัมภาษณ์, อาทิตย์ แวงโส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 127 หมู่ที่ 5 บ้าน
ท่าไคร้ ตำบลบึงกาฬ อำเภอเมืองบึงกาฬ จังหวัดบึงกาฬ เมื่อวันที่ 19 เมษายน 2560.